

MUHAMMED b. EBÜ'L-HAYR

(محمد بن أبي الخير)

Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebi'l-Hayr Amûs es-Seyyid eş-Şerif el-Ermeyûnî et-Tahhân (ö. 1019/1610 [?])

**Matematik ve astronomi âlimi,
muvakkit.**

Mısır'ın batı kesiminde bulunan Erme-yûn köyünde doğdu. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Köyünde başladığı eğitimi nerede tamamladığı bilinmiyorsa da Ezherî nisbesinden, Ezher'de eğitim görmüş veya orada müderrislik yapmış olduğu yahut uzun yıllar Ezher Camii'nde muvakkitlik yaptığı anlaşılabilir. Bazı kaynaklarda 1002 (1594) yılı civarında vefat ettiği söylenmekle birlikte 1019'da (1610) Ezher Camii'nde muvakkit iken Mecrîti'nin *Rûbetü'l-hakîm* adlı eserini satın alarak zahriyesine temellük kaydı düşmesi o yıl içerisinde hayatta olduğunu göstermektedir. Muhammed b. Ebü'l-Hayr, Ezher Camii muvakkiti olan Bedreddin el-Mardîni üzerinden gelen Dimaşk-Kahire matematik-astronomi geleneğine mensup bir âlimdir ve bu çizgide hem matematik hem teorik ve pratik astronomi alanında yetişmiş, kaleme aldığı eserlerde de bu çift yönlü birikimini yansıtmıştır; ayrıca her iki alanda da pek çok öğrenci yetiştirerek Dimaşk-Kahire geleneğinin devam etmesini sağlamıştır. Öğrencilerinin en önde gelenleri astronomi âlimi Süleyman el-Feleki, İbrâhim b. Muhammed el-Endelüsî el-Mağribî ve Ahmed es-Sünbâtî ile matematikçi Abdülkâdir b. Muhammed el-Feyyûmî'dir. Matematik alanında daha çok hesap konularına ağırlık veren İbn Ebü'l-Hayr özellikle Hint hesabı üzerinde durmuştur. Bu alanda zamanımıza gelen üç eserinden en önemli olanı İbnü'l-Hâim'in *Nüzhetü'n-nüzzâr*'ına yazdığı şerhtir. Onun asıl verimli ve üretken olduğu alan astronomidir. Bu alanda günümüze on dört eseri ulaşmıştır.

Eserleri. 1. *Şerhu Nüzheti'n-nüzzâr* (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 881/2). Kaynaklarda Bedreddin el-Mardîni ve Şehâbeddin Ahmed el-Beyrûtî'nin şerhleriyle karıştırılan eser, XVI. yüzyılın sonunda Hint hesabı alanındaki algoritmik seviyeyi göstermesi açısından önemlidir. 2. *ed-Dürretü'l-muğiyye fi şerhi'l-Lüm'ati'l-behiyye* (Dârü'l-kütübi'l-Misriyye, Mîkât, nr. 513/2). Kevm er-Rişî'nin İbnü's-Şâtîr'in zîci için yaptığı *el-Lüm'a fi halli'l-kevâ-*

kibi's-seb'a adlı ihtisarı şerhidir. Önsözde belirttiğine göre şârih kitaptaki kuraları ve önermeleri izah için farklı örnekler vermiştir. 3. *İthâfü'l-habîb bi-ma'rifeti't-tevki'ât ve'l-evkât ve'l-kible bi't-takrîb* (Kandilli Rasathânesi Ktp., nr. 111/2). Bir mukaddime, yedi fasıl ve bir hâtmeden meydana gelen eser özellikle Mısır ve çevresindeki muvakkitler tarafından kullanılmıştır. 4. *Keşfü'l-kürûbât bi-tahkîki mesâ'il yehtâcu ileyhâ tâlibü 'ilmi'l-evkât*. Eserde hakiki ve görünen ufuk, aralarındaki zaman farkının niceliksel tahlili, şafağın tetricen renk değiştirip kırmızıdan sarıya, sonra beyaza geçmesi ve bu değişimin sebepleri gibi konular incelenmektedir. 5. *en-Nücümü's-şârikat fi zikri ba'zi's-sanâyi'i'l-muhtâc ileyhâ fi 'ilmi'l-evkât* (Nuruosmaniye Ktp., nr. 3636/1). İlm-i mîkât alet-edevatının ham maddeleri ve nasıl elde edildikleri, ne şekilde kullanıldıkları, bu maddelerden üretilen aletlerin yapım tekniği gibi konuları inceleyen nâdir bir çalışmadır. Kitapta yirmi beş bab halinde mürekkep, zambak, boya, lake, altın ve gümüş yaldız yapımı, kağıdın saykalanması ve boyanması, yağ çıkarma, madenlerden alaşım hazırlama, kılıç ve hançer gibi aletlerin imali için ham demirin yumuşatılması, cilâlama, mîknatıs taşları ve güçlendirilmeleri, kutuplarının tesbiti ve pusula gibi konular ele alınmıştır. Alfred Siggel'in üzerinde bir araştırma yaptığı eser (bk. bibl.), günümüze ulaşan yirmiye yakın nüshasından da anlaşıldığı gibi bir başvuru kitabı olarak kullanılmıştır. 6. *Râhatü'l-fu'âd fi teysiri'z-zâd* (Dârü'l-kütübi'l-Misriyye, Mustafa Fâzıl, Mîkât, nr. 88). İbnü'l-Mecdi'nin "fazlû'd-dâir" denilen astronomi aleti üzerine kaleme aldığı *Zâdü'l-müsâfir fi ma'rifeti resmi hutûti fazli'd-dâ'ir* adlı eserine yazılmış bir hâşiyedir. İbn Ebü'l-Hayr, 18 Rebîülevvel 961'de (21 Şubat 1554) tamamladığı bu eserinden sonra aynı kitab için *Nüzhetü'l-hâtır fi vaz'î hudûdi 'alâ Zâdi'l-müsâfir* adıyla bir hâşiyeye daha kaleme almıştır (Dârü'l-kütübi'l-Misriyye, Mîkât, nr. 172/2). 7. *er-Re'y ve'l-işbâ' fi şerhi Keşfi'l-kınâ'* (Dârü'l-kütübi'l-Misriyye, Mustafa Fâzıl, Mîkât, nr. 192/2). Muhammed b. Muhammed el-Attâr el-Bilbîsî'nin *Keşfü'l-kınâ' fi resmi'l-erba'* adlı eserine yazılmış bir şerhtir. 8. *el-Menhelü's-sâkib fi tahkîki'l-kevâkib* (Dârü'l-kütübi'l-Misriyye, Mîkât, nr. 741). Sabit yıldızların enlem ve boylamları, birinci ve ikinci meylleri ve uzaklıkları hakkında altı bab üzere düzenlenmiştir. 9. *Risâle fi hıssateyi's-*

şafaq ve'l-feccr (Dârü'l-kütübi'l-Misriyye, Mustafa Fâzıl, Mîkât, nr. 167/5). Eserin en önemli özelliklerinden biri Merâga matematik-astronomi okulunun birikiminden istifade edilmesidir. Müellif bu çalışmasında, başta Nasîrüddîn-i Tûsî ve Müeyyidüddin el-Urdî olmak üzere birçok astronomi âliminin görüşlerinden istifade etmiştir. 10. *el-Uşûlü'r-revâsih fi ma'rifeti'l-bu'd ve cihâtih* (Nuruosmaniye Ktp., nr. 2946/13). Eserde İbnü'l-Mecdi'nin konuyla ilgili çalışmalarından da faydalanılmıştır.

Muhammed b. Ebü'l-Hayr'ın astronomi alanındaki mevcut diğer eserleri, bazı cetvellerle gece ve gündüzün astronomik özelliklerini ve hristiyanların paskalya bayramını ele alan iki çalışmasıdır. Zamanımıza sadece iki yapıta ulaşan *Tahrîrû'l-menâzili'l-kameriyye ve envâ'i-hâ ve tulû'i'l-kevâkibi's-sâbite bi'l-feccr* de (Dârü'l-kütübi'l-Misriyye, Mecâmîf, nr. 323/9) önemli bir çalışması olmalıdır (eserlerinin nüshaları için ayrıca bk. King, s. 89-90; İhsanoğlu v.dğr., *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi*, I, 258-262).

BİBLİYOGRAFYA :

Fihristü'l-Kütübhaneti'l-Hidiviyye, V, 247, 260, 319, 325; Suter, *Die Mathematiker*, s. 200; Brockelmann, *GA*, II, 469-470; *Suppl.*, II, 159, 485, 943; *İzâhu'l-meknûn*, I, 546, 604; II, 628, 636, 638, 642; *Hediyyetü'l-ârifin*, II, 260; Kehâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, IX, 293; XI, 99; D. A. King, *A Survey of the Scientific Manuscripts in the Egyptian National Library*, Winona Lake 1986, s. 89-90; Ekmeleddin İhsanoğlu v.dğr., *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi*, İstanbul 1997, I, 255-262; a.mif. v.dğr., *Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi*, İstanbul 1999, I, 109-111; A. Siggel, "Mitteilungen über das 'Buch der aufgehenden Sterne' des Muhammad b. Abi'l-Hair al-Hasani", *Quellen und Studien zur Geschichte der Naturwissenschaften und der Medizin*, sy. 8, Berlin 1941-42, s. 435-457; İhsan Fazlıoğlu, "İbnü'l-Hâim", *DİA*, XXI, 64.

İHSAN FAZLIOĞLU

MUHAMMED b. EBÜ'S-SÂC

(محمد بن أبي الساج)

Ebü'l-Müsâfir (Ebû Ubeydillâh) el-Afşin Muhammed b. Ebi's-Sâc Ya'küb Divdâd b. Yûsuf Divdest (ö. 288/901)

**Sâcoğulları hânedanının kurucusu
ve ilk hükümdarı
(889-901).**

Mâverâünnehir'in Üsrûsene (Uşrusana) bölgesinin yerli halkından Ebü's-Sâc Ya'küb Divdâd b. Yûsuf Divdest'in oğludur. Bölgenin hükümdar ailesi mensuplarının

MUHAMMED b. EBÜ'S-SÂC

dan Haydar b. Kâvûs el-Afşin'in kumandanlarından olan Divdâd daha sonra Abbâsîler'in hizmetine girerek önemli görevler üstlenmiştir. Kaynaklarda Afşin b. Divdâd ve İbn Ebü's-Sâc adlarıyla da zikredilen Muhammed b. Ebü's-Sâc babasının ölümünün ardından, Halife Mu'temid-Alellah'ın nâibi sıfatıyla iktidarı elinde tutan kardeşi Muvaffak-Billâh tarafından Tarîkimekke ve Haremeyn valiliğine tayin edildi (266/880). Bu yıllarda Abbâsîler'in idaresindeki birçok bölge âsilerin yönetimine geçmiş, valiler de başlarına buyruk hareket etmeye başlamışlardı. İbn Ebü's-Sâc, Mekke'yi ele geçiren Muhammed el-Mahzûmî'yi yenerek şehirden çıkardı. Ertesi yıl gönderdiği askerler, Kûfe'yi işgal eden Heysem el-İclî ile savaşın onuncu kumandanını öldürdüler. Muhammed b. Ebü's-Sâc, 268 (881-82) yılında Vâsit yöresinde Ali b. Habîb el-Yeşkürî adlı Arap reisini bozguna uğrattı. Aynı yıl, hac kafilelerini ve yolcuları soyan Hârûn adlı eşkıyayı ortadan kaldırarak yol güvenliğini sağladı. Merkezden gelen bir orduyu da Muhammed el-Mahzûmî'nin hâkimiyeti altındaki Cidde'ye gönderdi. Mahzûmî'nin, içinde silâh ve değerli eşya bulunan iki gemisi ele geçirildi ve şehirdeki hâkimiyetine son verildi (269/882). Bu başarılarından dolayı Rahbe-Hadîse arasındaki bölgenin valiliğiyle (Cemâziyelâhir 269 / Aralık 882 – Ocak 883) Enbâr ve Rahbe şehirleri de onun idaresine verildi. İbn Ebü's-Sâc, Fırat boylarına gitmek üzere Hicaz'dan ayrılacağı sırada ayaklanan göçebe Araplar'ın isyanını bastırıp Rahbe'ye geldiğinde buraya hâkim olan Araplar'ın mukavemetiyle karşılaşınca şehri ele geçirdi.

Muhammed b. Ebü's-Sâc, Ahmed b. Tolun'un vefatı üzerine (270/884) Musul ve el-Cezîre Valisi İshak b. Kündacık ile Suriye ve Mısır'ı Humâreveyh'in elinden almak için anlaştı. Muhammed ve İshak yapacakları sefer için hazırlanırken halifenin nâibi Muvaffak-Billâh'tan yardım istediler. Muvaffak-Billâh yardım gönderdiğini bildirdiği halde emîrler yardım gelmeden harekete geçerek Suriye'yi ele geçirdiler. Bunun üzerine Mısır Hükümdarı Humâreveyh Suriye'ye bir ordu yolladı. Muhammed ve İshak, Muvaffak-Billâh'ın gönderdiği kuvvetlerin kendilerine katılması için Mısır ordusunu oyaladılar. Bu sırada kışın bastırmasıyla Mısırlı askerler Şeyzer'deki evlere dağıldılar (270/884). İki emir, Muvaffak'ın oğlu Ebü'l-Abbâs Ahmed (el-Mu'tazid-Billâh) kumandasında bir ordunun kendilerine katılmasından sonra Şeyzer'deki Mısır ordusuna

baskın düzenleyip çok sayıda Mısır askerini öldürdüler.

Humâreveyh bizzat kendisinin kumanda ettiği büyük bir orduyla Remle'ye geldi. Bu sırada Ebü'l-Abbâs Ahmed'in Muhammed ve İshak'a hakaret etmesi Abbâsî ordusunda gerilime sebep oldu. Mu'tazid-Billâh, Humâreveyh'in üzerine yürüdüğünde Muhammed ile İshak kargâhlarına geri döndüler. Mu'tazid-Billâh, Tavâhîn savaşında (271/885) Mısır askerleri karşısında bozguna uğradı. Bu dönemde İshak ile Muhammed'in arası açıldı. İshak'ın Abbâsî iktidarını elinde tutan Muvaffak'la arası iyi idi. Bu durum karşısında Muhammed de hutbeyi Humâreveyh adına okutmaya başladı ve oğlu Divdâd'ı rehine olarak Mısır'a gönderdi. Humâreveyh, ona ve kumandanlarına 200.000 altından fazla para gönderdi. Ardından Suriye'ye giderek Bâlis şehrinde Muhammed ile buluştu. Bu dönemde İshak'ı bozguna uğratan ve sığındığı Mardin Kalesi'ni kuşatan Muhammed bir süre sonra kuşatmayı kaldırıp Sincar'a gitti. Orada bir Arap kabilesini mağlûp etti. Ardından Emîr İshak'a ait olan Musul ve el-Cezîre'yi ele geçirdi; buralarda önce Humâreveyh, sonra da kendi adına hutbe okuttu. Kendisine tekrar hücum eden İshak'ı beş ay içinde iki defa yendi (273/886-87).

274 (887-88) yılında çok sayıda asker toplayan Humâreveyh, Suriye'ye giden Emîr İshak'ı bozguna uğrattı. İshak kaçarak bir kaleye sığındı. Fakat Mısır hükümdarının Fırat'ı geçtiğini öğrenince ona elçi gönderip itaatini bildirdi. Bunun üzerine Humâreveyh, Muhammed'i bırakıp İshak'tan yana bir tavır aldı. Fakat Muhammed Dimaşk'ı almak için Suriye'ye girince o da hemen harekete geçti (17 Zilkade 274 / 3 Nisan 888). İki ordu Dimaşk civarında Seniyyetül'ukâb'da karşılaştı. Humâreveyh'in sayı ve silâh bakımından üstün ordusu karşısında yenilgiye uğrayan Muhammed Halep yoluyla Rakka'ya gitti; Humâreveyh de Rakka karşısındaki Fırat kıyasına geldi. Musul'a çekilen Muhammed, Humâreveyh Beled'e ulaşınca Hadîse'ye gitti. Mısır hükümdarı İshak'ı Muhammed'i takiple görevlendirdi. 20.000 kişilik bir orduyla Muhammed'in üzerine yürüyen İshak, Muhammed'e yenilerek Rakka'ya çekildi. Bu olaydan sonra Muhammed Dimaşk'a yürümek için göndermesini talep etti. Muvaffak-Billâh da yardım kuvveti gelmeden harekete geçmemesi için onu uyardı.

Öte yandan İshak, Muhammed'in baskın yapmasından endişelenerek Fırat'ı geçmişti. Bunu öğrenen Muhammed, Muvaffak-Billâh'ın uyarısını önemseyip Rakka'ya işgal etti ve Humâreveyh ile İshak'ın Fırat'ı geçmesini önlemek için askerlerini ırmağın kıyılarına yerleştirdi. Humâreveyh, Fırat'ın başka bir yerinden geçirdiği sayıca az bir askerî birlikle arkadan hücum ederek Muhammed'in ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı. Muhammed, Musul'a çekilip bir ay kadar Muvaffak-Billâh'tan gelecek kuvveti bekledi. Bu kuvvet gelmeyince Bağdat'a gitti ve Muvaffak-Billâh tarafından çok iyi karşılandı (276/889). Muvaffak-Billâh, Cibâl eyaletinde (İrâk-ı Acem) çıkan karışıklıkları bastırmak için bölgeye giderken onu da yanında götürdü. Muhammed b. Ebü's-Sâc aynı yıl Azerbaycan valiliğine tayin edildi (İbnü'l-Esîr, VII, 436); böylece 317 (929) yılına kadar hüküm sürecektir. Yarı bağımsız Sâcoğulları hânedanı kurulmuş oldu (276/889). İbn Ebü's-Sâc'ın 279'da (892) Azerbaycan valiliğine getirildiği ve hânedanın bu tarihte kurulduğu da rivayet edilir (*EP* [İng.], VII, 395). Taberî ise onun 285 (898) yılında Halife Mu'tazid-Billâh tarafından Azerbaycan ve İrmîniye valiliğine getirildiğini kaydeder (*Tarih*, III, 2185). Ancak bu tarih ikinci defa bu göreve tayiniyle ilgili olmalıdır. Çok geçmeden merkezi Duvîn olan İrmîniye valiliği de Muhammed'in idaresine verildi.

Ermeni Kralı Simbat'ın elçi göndererek krallığının tasdikini rica etmesi üzerine Halife Mu'temid-Alellah, Muhammed'e krala tacı kendi adına giydirmesini emretti (279/892). Ancak Kral Simbat, ertesi yıl Bizans İmparatoru VI. Leon'a da elçi yollayıp kendisine tâbi olmak istediğini bildirdi ve imparatorla kral arasında müslümanlara karşı bir antlaşma imzalandı. Simbat antlaşmanın ardından kalabalık bir ordu ile İrmîniye vilâyetine girince karşısında Muhammed'i buldu ve kralın teklifiyle barış yapıldı. Muhammed, bu hadiseden sonra Musul yöresinde toplanmış olan Hâricîler'i dağıtarak otuz kadar Hâricî reisini Bağdat'a gönderdi.

Simbat kısa bir süre sonra Duvîn'i kuşatıp şehri ele geçirdi. Esir aldığı müslümanların ileri gelenlerini Bizans imparatoruna gönderdi. Muhammed Azerbaycan'dan gelerek Duvîn'i geri aldı; ancak kralla yapılan savaşta yenilince kral Muhammed'in barış teklifini kabul etti. Ardından kralla birkaç savaş daha yapıldı. 900 yılında Van gölü havzasındaki Ermeni prenslerine karşı parlak bir zafer kaza-

nan Muhammed ertesi yıl bölgede çıkan veba salgınında Berdea'da öldü (Rebîulevvel 288 / Mart 901). Vasiyeti üzerine oğlu Divdâd Azerbaycan ve İrmîniye valisi ilân edildi. Halife Mu'tasım-Billâh'ın etrafında toplanan Orta Asyalı emir ve kumandanların oğulları arasında yüksek mevkilere çıkan birkaç kişiden biri olan Muhammed b. Ebû's-Sâc dirayetli bir emirdi. Berdea'da basılmış 285 (898) tarihli bir sikkede Afşin unvanıyla anıldığı görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Târîh* (de Goeje), III, 1942, 1996, 2025, 2027, 2039, 2048, 2116, 2137, 2146, 2185, 2195, 2202; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-Ümem*, I, 45-62, 172-182; Muhammed b. Abdülmelik el-Hemedânî, *Tekmiletü Târîhi't-Taberî* (Taberî, *Târîh* [Ebû'l-Fazl], XI içinde), s. 241, 247, 249, 251-253; İbnül-Esrîr, *el-Kâmil*, VII, 336, 362, 372, 396, 397, 398, 409-410, 414, 422, 423, 424, 427, 428, 430, 431, 436, 464, 467, 473, 491; İbnül-Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, I, 80, 81, 82, 83, 84; *Düvel-i İslâmiyye*, s. 170; R. Grousset, *Histoire de l'Arménie*, Paris 1947, s. 355, 379, 399-416; V. Minorsky, *Studies in Caucasian History*, London 1953, s. 110-111; *CHIr.*, IV, 228-232; Zambaur, *Manuel*, s. 43, 179; C. E. Bosworth, *The New Islamic Dynasties*, Edinburgh 1996, s. 170; a.mlf., "Sâdjids", *EP* (İng.), VIII, 745-746; M. Défremery, "Mémoire sur la famille des sâdjides", *JA*, IX (1847), s. 409-446; X, 396-436; Hakkı Dursun Yıldız, "Azerbaycan'da Hüküm Sürmüş Bir Türk Hânedânı Sâcoğulları I", *TD*, sy. 30 (1976), s. 109-118; a.mlf., "Azerbaycan'da Hüküm Sürmüş Bir Türk Hânedânı Sâcoğulları II", *TED*, sy. 9 (1978), s. 107-128; Cl. Huart, "Sâciler", *JA*, X, 16-17; H. A. R. Gibb, "Muhammad b. Abî'l-Sâdjî", *EP* (İng.), VII, 395; A. Karang - F. R. C. Bagley, "Afşin b. Divdâd", *Elr.*, I, 591.

FARUK SÜMER

MUHAMMED b. EBÛ's-SÛRÛR

(bk. BEKRÎ, İbn Ebû's-Sürûr).

MUHAMMED EMİN EFENDİ,

Bağdatlı

(bk. BAĞDATLI MUHAMMED EMİN EFENDİ).

MUHAMMED ESED (LEOPOLD WEISS)

(1900-1992)

Yahudi asıllı müslüman âlimi
ve siyaset adamı.

2 Temmuz 1900'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Lvov şehrinde (bugün Ukrayna'da) yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi; babası avukat,

dedesi hahamdı. Aile geleneğine göre özel öğretmenlerden İbrânî dili ve kültürü üzerine eğitim gördü. 1918-1920 yıllarında Viyana Üniversitesi'nde sanat tarihi ve felsefe okudu. Prag ve Berlin'e gidip entelektüel çevrelerle tanıştı, bir müddet sinema ve tiyatroyla uğraştı. Gazetecilik kariyeri, 1921'de gizlice Berlin'e gelen Maxim Gorky'nin eşiyile yaptığı röportajdan sonra başladı. 1922'de *Frankfurter Zeitung*'un özel muhabiri olarak Kudüs'e gitti ve orada siyonizmin lideri Hayyim Weizmann'la (müstakbel İsrail cumhurbaşkanı) karşı olduğu bu hareketi tartıştı. 1923 yılını Kudüs'te ve Kahire'de geçirip Ortadoğu'da yaşanan siyasî ve içtimaiî hayata dair ayrıntılı bilgi edindi. Bursa, İstanbul, Sofya, Belgrad, Berlin üzerinden Frankfurt'a giderek bir süre gazetesinin merkezinde çalıştı. 1924'te Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan, İran ve Afganistan'ı kapsayan bir seyahate çıktı. Gezisini Merv, Semerkant, Buhara, Taşkent ve Moskova'dan geçerek tamamladı.

Son seyahati sırasında Kahire'de Muhammed Abduh'un öğrencilerinden Ezher şeyhi Muhammed Mustafa el-Merâgi ile tanıştı ve Ezher'de Arapça öğrendi. 1926 yılında eşiyile birlikte İslâmiyet'i kabul etti ve Muhammed Esed adını aldı; ertesi yıl da beraberce hacca gittiler. Yaklaşık altı yıl Arabistan'da yaşadı; bu sırada İslâmî bilgilerini geliştirdi. Libya'daki bağımsızlık mücadelesini destekleyen yazılar yazdı. Suudi Kralı Abdülazîz ile dost oldu. Hindistan'a giderek Muhammed Ali Cinnah ve Muhammed İkbâl ile yakın ilişki kurdu. *Islamic Culture* adlı derginin editörlüğünü yaptı (1936-1938). 1947'de Pakistan'ın doğuşunun ardından devlet ve toplum düzeninin dinî temellerini araştırma işlevi görecektir İslâmî Tecdid Kurumu adlı bir müessese oluşturmakla görevlendirildi. 1949'da Dışişleri Bakanlığı Ortadoğu Dairesi başkanlığına, 1952'de Pakistan'ın Birleşmiş Milletler dâimî tem-

silciliğine tayin edildi. Böylece yirmi beş yıl Batı'dan uzak kaldıktan sonra New York'a gitti ve büyük ilgi gördü. 1955'te Pakistan'a döndü. Devlet Başkanı Eyyüb Han'ın kalması yönündeki talebine rağmen 1959'da siyasî karışıklıklar yüzünden Pakistan'dan ayrılarak ömrünün kalan kısmını İsviçre, Fas, Portekiz ve İspanya'da ilmi çalışmalarla geçirdi. 20 Şubat 1992'de Granada'da öldü.

Siyasî faaliyetlerinin ve gazeteciliğinin yanında önemli bir düşünür olarak tanınan Muhammed Esed, İran İslâm Devrimi'ne karşı çıkmış, İslâm dünyasındaki aşırı hareketlerden rahatsızlığını dile getirmiş, İslâm hukukunun bu şekliyle uygulanamayacağını, sistemleştirilmesi gerektiğini belirtmiş, İslâm dünyasında kadın hakları savunuculuğu yapmıştır. Pakistan anayasasında kadınların siyasî parti başkanı seçilmesine izin verilmesi onun bu mücadelesinin bir ürünüdür.

Eserleri. 1. *Un romantisches Morgenland* (Frankfurt 1924). İlk Ortadoğu ziyaretinin ardından kaleme aldığı izlenimlidir. 2. *Islam at the Crossroads* (Delhi-Lahore 1934). Muhammed Esed, bu kitabında Batı teknolojisinin amansız saldırısı karşısında kendine güvenini tamamen kaybetmiş olan İslâm dünyasının şahsiyetini ve itibarını yeniden kazanmasını sağlamayı hedef almıştır. Eser çeşitli dillere çevrilmiş ve pek çok baskısı yapılmıştır (trc. Hayrettin Karaman, *Yolların Ayrılış Noktasında İslâm: Batı Medeniyeti Karşısında Müslümanlık*, İstanbul 1965, 1969, 1986, 1997). 3. *Sahîh al-Bukhârî: The Early Years of Islam* (Delhi-Lahore 1938). *Şahîh-i Buhârî*'deki siyerle ilgili rivayetleri ve açıklamalarını ihtiva eden eser yazarın Medine'de kaldığı süre içinde tamamlanmıştır (trc. Mustafa Armağan, *Sahîh-i Buhârî: İslâm'ın İlk Yılları*, İstanbul 2000). 4. *The Road to Mecca* (New York 1954). Muhammed Esed'in, 1932 yılında Arabistan çöllerinde gerçekleştirdiği yolculuk çerçevesinde geçmişten o güne bütün hayatını, Pamir yaylarından Libya çöllerine, oradan İstanbul'a kadar yaptığı gezileri ve yaşadığı büyük değişimi anlatan otobiyografisidir. İslâmiyet'i kabul edişinin hikâyesi olan bu kitabında yazar okuyucuya, bir Avrupalı'nın İslâm'ı keşfedip tanımasının ve müslüman toplumuyla bütünleşmesinin hikâyesini sunar. Çeşitli dillere çevrilen ve birçok kişinin İslâm'ı seçmesine vesile olan kitap birincisi özet olmak üzere aynı adla iki defa Türkçe'ye çevrilmiştir (İhsan Babulluoğlu, *Mekke'ye Giden Yol*, İ-

Muhammed
Esed